

Kroppslig-taktil modalitet for elever som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK): Betydning av en kroppslig-taktil tilnærming for kommunikasjon og kontinuitet

Kroppslig-taktil modalitet for elever som bruker alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK): Betydning av en kroppslig-taktil tilnærming for kommunikasjon og kontinuitet

Kirsten Costain Schou, Gøran Forsgren Statped, fagavdeling kombinerte syns- og hørselstap/døvblindhet. Torill Gullvik, Statped, Skådalen skole for døvblindfødte.

I arbeidet med elever med medfødt døvblindhet¹ er den kroppslig-taktile modaliteten avgjørende for utvikling av forståelse, begrepsapparat og kognitive evner. En slik modalitet er mye mer enn taktilitet, som kan begrenses til berøring og ofte er fokusert på hendene. Den kroppslig-taktile modaliteten innebærer en eklektisk, kroppslig tilnærming til hele barnet som et fysisk individ i en fysisk verden. Den fysiske tilnærmingen innbefatter også barnets eventuelle restsanser (syn/hørsel), og hele kroppen. Bruk av taktiliserte tegn/tegnstøtte/tegn elementer fra Norsk tegnspråk samt haptisk kommunikasjon er en del av, men ikke helheten i denne modaliteten. Å holde kontakt mellom barnet og den fysiske verden er avgjørende for utvikling av både språk og kognisjon.

Elever med medfødt døvblindhet og ASK

Barn med medfødt døvblindhet har, i likhet med andre barn, unge og voksne som helt eller delvis mangler et funksjonelt talespråk, også behov for alternative og/eller supplerende kommunikasjonsformer for å gjøre seg forstått. Personer med medfødt døvblindhet har liten eller ingen forståelse av det andre sier når kommunikasjonen er basert på talespråk. Mennesker med denne funksjonsnedsettelsen tilhører derfor gruppen ASK-brukere som har ulike former for sansetap, da de har et kombinert syns- og hørselstap i varierende alvorlighetsgrad. Til tross for at alle elevene har funksjonsbeskrivelsen medfødt døvblindhet, kan det være store variasjoner i behovene for opplæring når det gjelder undervisning i og på ASK. Mange elever har motoriske vansker som fører til redusert mobilitet og bevegelighet, som igjen medfører behov for hjelp til forflytning, til å betjene hjelpemidler og/eller utføre andre motoriske handlinger. I opplæringen undervises det i og på den mest hensiktsmessige kommunikasjonsformen tilpasset elevens begrensninger, og med utgangspunkt i muligheter for en funksjonell kommunikasjon og språkutvikling.

¹ Forfatterne tar utgangspunkt i sine erfaringer med elever med medfødt døvblindhet på Skolen for døvblindfødte, Oslo.

På skolen tilrettelegger lærerne for individuelle og tilpassede løsninger, med hovedfokus på taktil modalitet som omfatter taktile referansesymboler og taktilisering av tegn. Elevenes språklig-gestikulære handlinger, væremåter og kroppslige uttrykk tillegges en kommunikatív intensjon og blir forsøkt fortolket både når det gjelder her og nå, og kunnskap om elevens opplevelser på andre arenaer.

- ▶ Når vi ser på de ulike grupper mennesker med behov for alternativ og supplerende kommunikasjon som Tetzchner og Martinsen (2002) refererer til, ser vi at det gjøres en inndeling mellom tre funksjonelle hovedgrupper. Dette er basert på den funksjonen ASK er ment å ha for den enkelte, om det er et uttrykksmiddel, et støttespråk eller et alternativ språk.

Mennesker med medfødt døvblindhet vil først og fremst tilhøre *gruppen med behov for et alternativt språk*. Blant personer med kombinerte syns- og hørselsvansker er det noen som har syns- og hørselsrest. Disse kan utvikle tilnærmet forståelig tale, og/eller kan forstå andres tale, dersom den er støttet av taktile symboler, taktile tegn eller bilder. Det er da mulig å tenke seg at disse elevene tilhører *Uttrykksmiddelgruppen*, eller *støttespråkgruppen*.

For at elevene skal få tilgang til en hensiktsmessig eller mest mulig effektiv kommunikasjonsform, arbeides det på flere plan samtidig:

- ▶ Utreder hvordan den enkelte elev på best mulig måte kan få mulighet til å uttrykke seg.
- ▶ Legger til rette for et miljø/en arena der alle skal få muligheten til å forstå og bli forstått.

Som tidligere nevnt brukes det både taktile tegn og gester, taktile symboler, fotografi, grafiske tegn, konkreter, datatekniske hjelpemidler som Sarepta og ulike programmer på iPad. Skolen bruker mye tid på å lage egnede kommunikasjonssystemer og læremidler som er tilpasset til elevene ettersom det finnes svært lite ferdig materiale. I undervisningen er lærerne opptatt av å ha fokus på dialogen og tilgangen til kompetente kommunikasjonspartnere. Disse er grunnsteinene i alt de gjør sammen med elevene.

Kroppslig-taktil modalitet i arbeidet med barn med medfødt døvblindhet

Især blinde barn er avhengig av at partnere tolker omverden for dem gjennom å «sy sammen» kontekster de ellers ikke har tilgang til gjennom haptiske og mobilitetsbaserte (blant andre) former for informasjon. «Tilgang til kontekst» er en hovedutfordring for barn og voksne med medfødt døvblindhet. Kroppslig-taktile erfaringer med den fysiske verden er med på å gi dem tilgang, og bygger dermed

opp innholdet i begrepsapparatet, som ellers kan forbli svært abstrahert og fattig. Gjennom erfaringer med interaksjonen mellom barnets fysiske seg og resten av verden (inkludert læreren/andre) blir visse mentale skjema bygd opp over tid. Dette kan kalles for 'gestalter'; en gestalt er «en organisert enhet innenfor vår erfaring og forståelse som manifesterer seg i et mønster eller en struktur som kan gjentas» (Johnson, 1987, s. 48). Med å bringe den fysiske verden til barnet gjennom tolking basert på berøring, og informasjon gjennom taktile kommunikasjonsformer, tydeliggjøres kontekster og handlinger, samt andre menneskers tilstedeværelse og roller, for barnet. Taktil og kroppslig-taktile informasjon kan forebygge «brudd» i handlingsrekker og kontekster som ellers skaper opplevelser kjennetegnet av kaos og tilfeldigheter for personer med medfødt døvblindhet.

Økt kroppslig-taktile informasjon øker forståelsen av den fysiske konteksten. Den kroppslig-taktile *inkluderingen* (også utover bruk av taktiliserte tegn) av personen i samhandlings-kontekster kan motvirke følelser av isolasjon samtidig som den støtter personens agens. Kroppslig-taktile inkludering betyr at personen er i fysisk kontakt med konteksten og de (sam)handlingene som foregår på en deltakende kroppslig måte som er tilpasset deres egne behov og premisser for slik deltakelse. Å forstå hvordan handling leder til resultat i de «tusen» praktiske gjøremål som hverdagen er komponert av, er ingen selvfølge for en person med medfødt døvblindhet. Agens, eller forståelsen av at dine handlinger har konsekvenser, at du kan påvirke dine omgivelser (Goldbart, 2015) er en av de viktigste betingelser for læring. Denne forståelsen øker i takt med forståelsen av hvordan ting henger sammen i enhver kontekst og blir til før de forsvinner igjen og noe nytt er påbegynt. Å kunne få et innblikk gjennom inkludering i denne verden på en måte som «kjennes på kroppen» er å vite at man er inkludert, fremfor kun å bli fortalt om det.

Hendene er alltid med

Barn med behov for uttrykksmidler bruker ofte flere former for hjelpemidler. Det har vært store fremskritt både i tilgang til og valgmuligheter innen tekniske hjelpemidler. Det viser seg likevel å være mange utfordringer når det gjelder tilgang til og god nok oppfølging slik at bruken av disse har god nytteverdi (Mirenda, 2014).

Et eksempel på en slik utfordring er å opprettholde regelmessig bruk av kommunikasjonshjelpemidler når barnet blir voksent og flytter til bofellesskap. Hamm og Mirenda (2006) påpeker at manglende oppfølging av tekniske kommunikasjonshjelpemidler etter avsluttet skolegang er et godt kjent problem i ASK-feltet med røtter i både praksis-relaterte og politiske hindringer. En rekke studier innenfor fagområdet alternativ og supplerende kommunikasjon fastslår at god livskvalitet samsvarer med god kommunikasjonskvalitet (Hamm & Mirenda, 2006; Lund, 2001; Slesaransky-Poe, 1997). Imidlertid er det klart at selv om teknologi kan være

«vidunderlig», kan den ikke løse alt (Lund, 2001, s. 108 sitert i Hamm & Miranda, 2006). Tekniske hjelpemidler krever veiledning, oppfølging, vedlikehold osv. noe som ikke alltid er like tilgjengelig utenom skolen.

Når vi ser på taktil kommunikasjon som et av alternativene til talespråket, ser vi noen klare fordeler. Taktiliserte tegn og haptisk kommunikasjon er alltid tilgjengelige måter å kommunisere på, og taktile kommunikasjonsformer gjør det lettere å kommunisere kontinuerlig og opprettholde et kommunikativt fokus i alle livssituasjoner. Det betyr likevel ikke at kommunikasjonsmetoden er uavhengig av oppfølging og god partnerkompetanse. Den taktile modaliteten er med på å styrke personens forhold til andre, mer tekniske alternative kommunikasjonsformer. God og konsekvent bruk av kommunikasjonssystemer basert på bilder og andre symboler er svært avhengig av motivasjonen til kommunikasjonspartnere, og oppfølging er likedan sårbar. Hendene/kroppen er derimot alltid til stede, og kommunikasjon er likedan alltid viktig, uansett manglende teknisk støtte der og da. Kommunikative relasjoner handler om å kommunisere hovedsakelig med personer, og ikke systemer; en kroppslig-taktil tilnærming kan gi et fysisk bevis på at dette stemmer, at personen med medfødt døvblindhet er det primære fokuset, og ikke kommunikasjonssystemet i seg selv. Denne kombinasjonen mellom taktil modalitet og andre kommunikasjonshjelpemidler kan være en optimal løsning.

Å holde «flyten» i kommunikasjon baseres delvis på det å kunne oppfatte raskt, svare på og engasjere seg som kommunikasjons- eller støttepartner i kommunikasjon med mennesker med lite eller ingen formelt språk. En kroppslig-taktil tilnærming gir mange muligheter for rask respons og bekreftelse av personen som et kommunikativt vesen. «Kroppsspråket» som har betydning for kommunikasjonspartnere, både de med og uten medfødt døvblindhet, kan innbefatte alt fra øyeblikk til posisjonering av hele kroppen, peking med forskjellige kroppsdeler inkludert hendene, og alle former for bevegelse og kroppslig kontakt mellom partene. Et rikt register av muligheter for tolking av og kommunikativ kontakt med personen med medfødt døvblindhet kan åpne seg med at partneren tar en mangfoldig og variert tilnærming til kommunikasjon forankret i den kroppslig-taktil modaliteten.

Ansikt-til-ansikt kommunikasjon må bæres gjennom vansker og «brudd», manglende forståelse og andre utfordringer som medfødt døvblindhet medfører. Det er *intensjonen* kommunikasjonspartneren klarer å gi uttrykk for overfor personen med medfødt døvblindhet, om å kommunisere, å forstå, og viktigst av alt, om å se personen som et verdig subjekt som holder kommunikasjonen i gang. Dette gjør at partneren fremstår som en som *lytter* og prøver å følge personens uttrykk fremfor å være en som primært er en *dekoder* (Nafstad, 2015). Gjennom å lytte og følge uttrykk, selv uten å forstå, gir partneren en erkjennelse av at den kroppslig- og kroppslig-symboliske ekspressiviteten til personen med medfødt døvblindhet er personens egen stemme (Nafstad, 2015). En som opplever seg selv som sett og

behandlet som et verdig og kommunikativt subjekt tåler motgang i kommunikative situasjoner bedre, og kan lettere stå i spenningen mellom å være rettet mot seg selv og mot den andre, selv når avstanden mellom disse forskjellige ståsteder er stor (Nafstad, 2015, p. 28).

Ikke enten/eller, men både/og

For en kommunikasjonspartner til et menneske som har komplekse kommunikasjonsbehov kan det være lett å bekymre seg over ikke å være «trofast» nok til et eller flere hoved-kommunikasjonsmidler- eller systemer, som for eksempel bilder, grafiske symboler, taktile referanseobjekter, talesyntes, osv.

Det kan også være slik at interessen for at barnet skal erverve seg formelt språk låser kommunikasjonen med personen til et fokus på for eksempel formelle taktiliserte tegn. Det er imidlertid tydelig at mennesker med medfødt døvblindhet har behov for flere informasjons-kanaler da fjernsansene mangler eller er svært begrenset, og at det taktile i videst forstand er den mest primære av alle sansekanaler (Nafstad & Rødbroe, 2015). Studier av språktilegnelse fokuserer i økende grad på multi-modalitet av språk-i-bruk: det vil si, vekk fra en ensidig fokusering på såkalt 'verbalt' språk, og mot et fokus på mangfoldigheten av språklig *praksis*, hvor også kroppsbruk og prosodiske (rytmiske, lydlige) elementer inngår (Dufva, Aro og Suni, 2014). Dette perspektivet er i aller høyeste grad forenlig med bruk av alternativ- og supplerende kommunikasjonssystemer.

Den kroppslig-taktil modaliteten er en brobygger mellom flere kommunikasjonsformer og kanaler. I tillegg skaper den kontinuitet i personens opplevelse av tilstedeværelse av partnere, og av å være innlemmet i en fysisk og sosial kontekst. Da kan en forankring i en kroppslig-taktil tilnærming sammen med et meta-perspektiv på hva kommunikasjonen er, frigjøre partnere til å respondere på en 'flytende' måte med berøring og bevegelse i en kommunikativ «dans» sammen med personen med medfødt døvblindhet. Bunning (2009) sier at «kommunikasjon handler om at to eller flere personer arbeider sammen og koordinerer sine handlinger i et pågående forsøk på å respondere *til hverandre og til konteksten*» (s.48). Videre kan den «(...) være tilsiktet eller ikke-tilsiktet, innebære konvensjonelle eller ikke-konvensjonelle signaler, ta lingvistiske eller ikke-lingvistiske former, og skje gjennom talte eller andre modaliteter.» (s. 48). Dette med et mer vidt perspektiv på kommunikasjon er med på å støtte partneren i å opprettholde en generell kroppslig-taktil væremåte sammen med mennesker med medfødt døvblindhet. Å ta i bruk haptiske og taktiliserte tegn på en lekende måte, mens en for eksempel synger en kjent sang eller regle, er en god måte å bygge ut og gjøre en vanlig aktivitet mer interessant, noe som også har stor betydning for språkutvikling.

Konklusjon

Med forbehold om gode intensjoner og respekt for personens egne grenser, er en tommelfingerregel for partneren, at det ikke er mulig å gjøre «feil» i forsøket på å komme i kontakt med og i en kommunikatív posisjon til, en person med medfødt døvblindhet.

Å ha et lekende og åpent forhold til kroppslig-taktil tilnærming er med på å støtte kommunikative kompetanser under utfoldelse, og bidrar til å holde fokus på det kommunikative prosjektet. Det gir følelsesmessig og moralsk støtte (gjennom å gi en opplevelse av inklusjon), samt en opplevelse av bekreftelse av seg selv som et kommunikatív subjekt, en person med kommunikative intensjoner og hensikt. Denne opplevelsen er grunnleggende for å opprettholde motivasjonen til å lære, og til å bruke språk. Den kroppslig-taktile modaliteten er en grunnstøtte til relasjoner med personer med medfødt døvblindhet, og er med på å forene de sprikende, fragmenterte, og noen ganger kaotiske opplevelser slike personer ofte har i møter med en hovedsakelig seende og hørende verden. Som sådan er den av uvurderlig betydning for kommunikasjon og kontinuitet, både for personer med medfødt døvblindhet og deres seende og hørende partnere.

Kilder:

Bunning, K. (2009). Making sense of communication. I J. Palwyn og S. Carnaby (Red.), *Profound multiple intellectual disabilities: nursing complex needs*. London: Blackwell.

Dufva, H., Aro, M. & Suni, M. (2014). Language learning as appropriation: how linguistic resources are recycled and regenerated. Lintunen, P., S. Peltola & M.-L. Varila (Eds.) 2014, *AFinLA-e Soveltavan kielitieteen tutkimuksia* 2014/n:o 6, 20-31.

Goldbart, J. (2015). Forelesning: Pre-intentional and early intentional communication intervention. ISAAC Norge, 12. nasjonale konferanse 13 – 15 april.

Hamm, B. & Mirenda, P. (2006). Post-school quality of life for individuals with developmental disabilities who use AAC. *Augmentative and Alternative Communication*, 22:2, 134-147.

Johnson, M. (1987). *The body in the mind: the bodily basis of meaning, imagination, and reason*. Chicago: The University of Chicago Press.

Lund, S. K. (2001). Fifteen years later: Long-term outcomes for individuals who use augmentative and alternative communication. *Dissertations Abstracts International* (UMI No. 3036075).

Mirenda, P. (2014). Revisiting the mosaic of supports required for including people with severe intellectual or developmental disabilities in their communities. *Augmentative and Alternative Communication*, 30:1, 19-27.

Nafstad, A. V. (2015). Communication as cure: communicative agency in persons with congenital deafblindness. *Journal of Deafblindness Studies on Communication*, 1, 23-39.

Nafstad, A. V. & Rødbrøe, I. B. (2015). *Communicative relations: interventions that create communication with persons with congenital deafblindness*. Aalborg: Materialcentret.

Slesaransky-Poe, G. L. (1996). *Consumer Survey on Communicative Effectiveness*. Unpublished manuscript, Temple University, Philadelphia, PA.

Tetzchner, S.V. og Martinsen, H. (2002). *Alternativ og supplerende kommunikasjon: en innføring i tegnspråksopplæring og bruk av kommunikasjonshjelpemidler for mennesker med språk- og kommunikasjonsvansker*. Oslo: Gyldendal akademisk.

© Statped
Telefon: 02196

www.statped.no
facebook.com/statped

